

DOI: [10.71854/soc.2024-1126993](https://doi.org/10.71854/soc.2024-1126993)

بررسی نگرش دانشجویان به اعتراضات و ناآرامی‌های ۱۴۰۱

یاور عبیوضی^۱

دکترای جامعه‌شناسی فرهنگی و عضو هیات علمی مرکز پژوهشی مینا، قم، ایران

سید مرتضی میرتبار

دکترای مطالعات تطبیقی ادیان و مدیر گروه فرهنگ دینی مرکز پژوهشی مینا، قم، ایران

علیرضا ادیبی

دانشجوی رشته پژوهشگری امنیت دانشگاه امام باقر (ع)، تهران، ایران

مرتضی گلشنی گهراز

کارشناس آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان علامه طباطبایی، اردبیل، ایران

تاریخ ارسال: ۱۴۰۲/۹/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۵/۱۰

چکیده

ناآرامی‌های سال ۱۴۰۱ بعد از انقلاب اسلامی به لحاظ دامنه و شدت اثرگذاری بر نظم اجتماعی بی‌نظیر بوده‌است. با توجه به نقش برجسته قشر جوان و بخصوص دانشجویان در وقوع و تشدید این تحولات از سویی و تأثیرگذاری آنان در نگهداشت وحدت و انسجام اجتماعی از سوی دیگر، نگرش‌سنجی این قشر حول ثبات/ بی‌ثباتی اولویت می‌یابد. هدف پژوهش حاضر علاوه بر سنجش وضعیت نگرشی دانشجویان حول ناآرامی‌های سال ۱۴۰۱، راهبرداری تقویت وحدت و انسجام اجتماعی نیز است. در این راستا روش پژوهش از نوع پیمایش، ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه می‌باشد. جامعه آماری نیز، دانشجویان ایرانی دانشگاه‌های داخلی با جمعیت نمونه‌ای ۶۲۰ نفره هستند. از منظر دانشجویان؛ وضعیت نامناسب اقتصادی و احساس محرومیت، عملکرد رسانه‌های برون‌گفتمانی، کاهش کارآمدی و مقبولیت نظام به همراه شیوع فساد اداری - اقتصادی به ترتیب مهمترین دلایل ناآرامی‌ها بوده‌است. افزایش آمادگی به اعتراض یا میل به مشارکت در اعتراضات، افزایش میل به مهاجرت خارجی به دلیل ناآرامی‌ها و کاهش میل به مشارکت سیاسی از مهم‌ترین پیامدهای ناآرامی‌های ۱۴۰۱ نزد جمعیت دانشجویی محسوب می‌شوند. به لحاظ راهبردی نیز زمینه‌سازی و برنامه‌ریزی برای ایجاد بستری مطالبه‌گرانه با گرایش تعامل‌طلبی در میان دانشجویان، ساماندهی سبک زندگی دانشجویی با تدوین الگوی آن، تقویت کارآمدی نظام بخصوص در عرصه اقتصادی مورد تأکید قرار گرفته‌است.

واژگان کلیدی: جوان، ناآرامی‌های سیاسی، انسجام اجتماعی، سبک زندگی دانشجویی

1 نویسنده مسئول: afsanfazli1996@gmail.com

Study students' attitudes towards the protests and unrest of 1401

Yavar Eivazy¹

Faculty Member of the Mabna Research Center, Qom, Iran

Syed Morteza Mirtabar

Faculty Member of the Mabna Research Center, Qom, Iran

Alireza Edrisi

PhD Candidate in security Imam Muhammad Baqir University. Tehran, Iran

Morteza Golshani Gehraz

Allameh Tabatabai Farhangian University, Ardabil, Iran

Abstract

The unrest of 1401 after the Islamic Revolution was unique in terms of its scope and intensity of impact on social order. Considering the critical role of young people, especially students, in the occurrence and escalation of these developments on the one hand and their influence in maintaining social unity and cohesion on the other hand, the study of this group's attitude towards stability/instability is essential. The current research aims to measure students' attitudes towards the unrest of 1401 and strategize to strengthen social unity and cohesion. In this regard, the research method is a survey; the data collection tool is a questionnaire. The statistical population is Iranian students of domestic universities, with a sample population of 620. From the point of view of students, the unfavorable economic situation and the feeling of deprivation, the performance of non-discursive media, the decrease in the efficiency and acceptability of the political system, and the prevalence of economic-administrative corruption have been the most important reasons for the unrest, respectively. The increase in willingness to protest or the desire to participate in protests, the increase in the desire to immigrate abroad due to the unrest, and the decrease in the desire to participate politically are the most important consequences of the 1401 unrest among the student population. From a strategic point of view, grounding and planning to create a demanding platform with a tendency to interact among students, organizing the student lifestyle by formulating its model, and strengthening the system's efficiency, especially in the economic field, have been emphasized.

Key Words: Young, Political Unrest, Social Cohesion, Student's Lifestyle

---

¹Corresponding Author: afsanfazli1996@gmail.com

مقدمه

بر مبنای نظریه دولت - ملت، دولت‌ها برای رساندن جامعه به وضعیت مطلوب، در همه ابعاد نظام به ویژه فرهنگ، ورودی ماهوی دارند و همین مسئله، بررسی راهبردی حضور و چگونگی اقدامات حاکمیت در مسئله فرهنگی را ضروری می‌سازد. درحقیقت فرهنگ و برنامه‌ریزی فرهنگی به دو طریق با سیاست ارتباط دارند. نخست از جهت حضور اراده سیاسی برای ایجاد دگرگونی در فرهنگ و دوم، به دلیل حضور سیاست برای تعیین آرمان‌های فرهنگی در مقام اهداف برنامه‌ریزی است. براساس این دیدگاه نمی‌توان گفت فقط در برخی کشورها، برنامه‌ریزی فرهنگی ماهیتی سیاسی دارد بلکه این وضعیت تقریباً در هر جامعه‌ای حاکم است. هیچ دولتی در عرصه فرهنگ، بی‌طرف نیست و هر دولتی آشکارا یا پنهان در فرهنگ دخالت نموده (ابتهاج و اسدی، ۱۳۸۷، ۲: ۵۴۹) و سعی در ایجاد پیوند میان نظام اجتماعی و نظام سیاسی دارد که نتیجه آن جامعه‌پذیری سیاسی خواهد بود اما آنچه در اینجا مهم است شیوه و چگونگی ورود حاکمیت در مسئله فرهنگی به ویژه در قبال دانشجویان در محیط دانشگاه و جامعه‌پذیری سیاسی آن‌ها است (مجیدی، ۱۳۹۵: ۷۸) از این سو بی‌تردید نقطه آغازین راهبردپردازی، شناسایی موقعیت فعلی مسئله یعنی میزان ثبات دانشجویان و جامعه‌پذیری سیاسی آن‌ها است که این امر بررسی نگرش دانشجویان به ناآرامی‌های اخیر و دیدگاه این قشر به تأثیر و تأثر آن بر جامعه ایران را ضروری می‌سازد. به گونه‌ای که این فرهنگ سیاسی، علاوه بر آن که می‌تواند نقاط ضعف و قوت نظام‌های اجتماعی، فرهنگی، ارتباطی و غیره را در هر جامعه نشان دهد، می‌تواند به عنوان ابزاری برای پیش‌بینی مسیر حرکت یک جامعه در آینده، که جوانان موتور محرکه آن را تشکیل می‌دهند، به کار آید (کرمانی، ۱۳۹۵: ۳۵۹).

در واقع دانشگاه نه تنها محلی برای تربیت نیروی کار است بلکه مأمور به آموزش کسانی است که به حوادث اجتماعی و وقایع روزگار حساسیت نشان دهد (کالینگ فورد^۱، ۲۰۰۴: ۲۵۱) که این امر در تحقق وحدت اجتماعی حائز اهمیت است. شاید بتوان بر این نکته صحه گذارد که اعتراض‌ها و ناآرامی‌ها، زمانی شکل می‌یابد که نهادهای رسمی یا ناکارآمد می‌شوند و در انجام وظایفشان شکست بخورند یا در جامعه احساس نارضایتی شیوع یابد. پیدایی احساسات منفی حول جامعه و ساختار قدرت پیش شرط هر گونه پویای اعتراضی است. به‌واقع ناآرامی‌های سیاسی ناشی از احساسات است. افراد زمانی که ناراحت و عصبانی‌اند یا احساس تحقیر و تبعیض می‌کنند میل به

^۱. Collingford

رفتارهای ضدنظم دارند و این واکنش قابل پیش‌بینی است (پاسارلی و تابلینی^۱، ۲۰۲۳: ۱) هر چند اغلب این ناآرامی‌ها موجب تغییراتی در سیاست‌ها و یا نهادهای اساسی جامعه شده اما با این حال ساختار و ارزش‌های مسلط و اجتماعی را دگرگون نمی‌سازد (سلیمانی و ترابی، ۱۴۰۲: ۲۸). از این سو نیز کشورهای گوناگون از نظر میزان و شدت تجربه کنش‌های سیاسی اعتراضی متفاوتند اما تفاوت از نظر وجود یا فقدان نیست. به هر حال کامیابی جوامع می‌تواند در مدیریت و برنامه‌ریزی و هدایت صحیح این اعتراض‌ها به سویی باشد که فرآیند رشد و پیشرفت جامعه را سرعت دهد و بر وحدت و انسجام آن بیفزاید، اما باید پذیرفت گریزی از رخداد این اعتراض‌ها نیست (صدیقیان بیدگلی، ۱۳۹۵: ۲۴۵) و تنها می‌توان با مدیریتی راهبردی، این تهدیدها را به فرصت‌های مفید تقویت وحدت و انسجام اجتماعی تبدیل نمود.

از این رو پرسشی که در این پژوهش به آن پرداخته می‌شود، این است که دانشجویان چه تصویر و مواجهه‌ای از ناآرامی‌های اخیر دارند؟ و این مسئله چه تأثیری بر میزان همبستگی ملی (وحدت و انسجام) آنان داشته است؟ بی‌تردید از سویی وحدت ملی و انسجام اسلامی، از ضروری‌ترین عوامل قدرت یک حاکمیت به حساب می‌آید و از سوی دیگر، دانشجویان مهم‌ترین گروه اجتماعی و تأثیرگذار در جامعه دانسته می‌شوند، لذا تقویت وحدت و انسجام در دانشجویان از مهم‌ترین لوازم حفظ انسجام اجتماعی است و همین امر پرداختن به این مسئله را دوچندان می‌سازد.

با مروری در ادبیات مرتبط با انسجام و ثبات نیز می‌توان مسأله‌مندی رویارویی در برابر اقتدار حکومت‌ها یا ارتکاب خشونت علیه ساختار سیاسی را دید. با این حال اگر در تاریخ ملت‌ها، پدیده‌های اجتماعی تکرارشونده‌ای وجود داشته باشد قطعاً یکی از آن‌ها کشمکش‌های گروهی و ناآرامی‌های سیاسی - اجتماعی به شکل جنگ‌ها، انقلاب‌ها، شورش‌ها، تظاهرات اعتراضی و مانند آن است که، برخی اوقات گستره‌ای در حد میلیون‌ها نفر را در بر می‌گیرد (رانگک^۲، ۱۹۹۴: ۵). شواهد و آمارهای موجود در سطح جهانی نیز حاکی از آن است که، ناآرامی‌های اجتماعی در طول چند دهه گذشته افزایش یافته‌است (ونایریس و گوپتا^۳، ۱۹۸۶: ۸۷۳). به‌عنوان مثال، از سال‌های ۶۴-۱۹۶۰ تا ۹۴-۱۹۹۰ میلادی نسبت کشورهای که خشونت و جنگ داخلی را تجربه نموده‌اند از ۷ درصد به ۲۸ درصد افزایش یافته‌است (چاوت^۴، ۲۰۰۲: ۳۳). جامعه ایران نیز از این امر مستثنی نبوده و در دهه اخیر جنبش‌ها و پوشش‌های اعتراضی مختلفی را با ماهیت‌های قومی، مذهبی، صنفی و

¹ Francesco Passarelli and Guido Tabellini

² Wrong

³ Venieris

⁴ Chauvet

بررسی نگرش دانشجویان به اعتراضات و ناآرامی‌های ۱۴۰۱

سیاسی تجربه کرده‌است. بی‌شک اعتراضات ۱۴۰۱ به لحاظ گستره، شمولیت، چندلایه بودن و تداوم زمانی آن یکی از چالش‌برانگیزترین‌ها پس از انقلاب اسلامی بوده‌است، از این رو شایسته مطالعه است. اعتراضات دانشجویی شامل اشکال مختلف رفتار جمعی، نظیر رفتارهای توده‌ای و عمومی بود، که بررسی و تجزیه و تحلیل آن را ضروری می‌سازد و موجب ایجاد بستری مناسب برای ارتباط با دانشجویان شده و مطالبات آنان شنیده می‌شود (خیبا^۱، ۲۰۲۳: ۲). این ناآرامی‌ها به رغم این که با مشارکت گروه‌های مختلف اجتماعی شکل گرفت، با توجه به دلایل زیر، جامعه دانشجویی شایسته بررسی مستقل است:

- بخش اعظم جامعه ایران، جوان و بخش قابل توجهی از جوانان، دانشجو هستند.
  - قشر جوان و دانشجو به واسطه اقتضائات روحی و روانی تحول‌خواه، هیجانی، مطلق‌گرا، منتقد، ریسک‌پذیر، آرمان‌گرا و همواره پیشرو جنبش‌های مرتبط با تغییر هستند.
  - اکثر مشارکت‌کنندگان و بازداشتی‌های ناآرامی‌های ۱۴۰۱ در رده سنی جوان بودند^۲ (خبرگزاری فارس، ۱۴۰۱).
- بنابراین با توجه به نقش قابل توجه قشر جوان و جامعه دانشجویی در تحولات سیاسی و اجتماعی، پژوهش حاضر سعی دارد ناآرامی‌ها و اعتراضات اخیر (۱۴۰۱) را از منظر این گروه مورد بررسی قرار دهد.

پیشینه پژوهش

درباره این موضوع می‌توان به طور کلی دو سنخ از پژوهش‌ها را از هم تفکیک و بررسی کرد: الف- پژوهش‌هایی که حول توصیف، تبیین و پیامدشناسی مسائل مربوطه به ناآرامی‌ها و ناپایداری‌های سیاسی جامعه ایران انجام گرفته‌اند. ب- پژوهش‌هایی که حول توصیف، تبیین و پیامدشناسی نقطه مقابل ناآرامی‌ها و ناپایداری‌ها، اغلب تحت عناوینی چون وحدت، یکپارچگی، انسجام و انتظام اجتماعی، انجام شده‌اند. توجه به دوگانه مذکور در حقیقت بررسی توأمانی عوامل تقویت‌کننده و تضعیف‌کننده ناآرامی‌ها و ناپایداری‌ها است. چرا که جامعه ایران در دهه‌های اخیر در شرایط پرنوسان ثبات/ بی‌ثباتی بوده و بررسی هر کدام از این حالت‌ها به نوعی تحلیل حالت مقابل هم هست.

¹ Khiba

² <https://farsnews.ir/news/14010727000311>

..... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال هجدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۳

در باره توصیف، تبیین و بررسی ناآرامی‌های سیاسی، مطالعات خارجی و داخلی قابل توجهی انجام شده‌است که به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود: هاگر^۱ (۲۰۲۴) در پژوهشی با عنوان «چند تأمل در اعتراضات دانشگاه»، به بررسی اعتراضات طرفداران فلسطین در دانشگاه‌ها پرداخته‌است. ایشان در پژوهش حاضر بیان داشته‌است که مداخله پلیس کارساز نبوده و مذاکره با معترضان مؤثرتر از مداخله پلیس بوده‌است و تا زمانی که سیاست‌ها در قبال معترضان تغییر نیابد و آتش بس اعلام نشود، اعتراضات ادامه‌دار خواهد بود. هدایت^۲ (۲۰۲۴) در پژوهشی تحت عنوان «انتخابات عمومی ۲۰۲۴ در اندونزی: مسائل سلسله‌ها سیاسی، تقلب در انتخابات و ظهور جنبش‌های اعتراضی ملی»، نشان داده‌است که موضوعات سلسله‌های سیاسی، تقلب در انتخابات و جنبش‌های اعتراضی ملی، اموری به هم پیوسته و مرتبط هستند. اینس، بورن و لیندل^۳ (۲۰۲۱) در مقاله‌ای با عنوان «پس از شورش: ارائه دستورکاری در مورد اثرات بلندمدت ناآرامی شهری» با مطالعه سابقه طولانی مدت شورش‌ها و اغتشاشات شهری لندن و استکهلم توجه ویژه‌ای به سه حوزه موضوعی دارند.

الف: پاسخ‌های سیاسی؛

ب: حافظه شهری و

ج: احساسات و ذهنیت‌ها. اسداللهی و همکاران (۱۴۰۲)

در پژوهشی به بررسی و مرور نظام‌مند پژوهش‌های کنترل ناآرامی‌های اجتماعی با روش فراترکیب پرداختند. آنان بیان داشتند که توجه به پیشران‌های تأثیرگذار و الگوهای نوین و بهره‌گیری از فناوری‌ها در کنترل ناآرامی‌های اجتماعی بسیار تأثیرگذار است. حاجیانی و همکاران (۱۳۹۷) در مجموعه مقاله‌ای تحت عنوان «اعتراضات و ناآرامی‌های دی‌ماه ۱۳۹۶: تحلیل‌ها و برآوردها» به عوامل متعدد و زوایای گوناگون علل شکل‌گیری اعتراضات ۹۶ پرداخته‌اند. از عوامل ساختاری همچون جمعیت جوان مطالبه‌گر، به‌هنگار شدن فساد اقتصادی، نادیده گرفتن واقعیت‌های جامعه در گفتمان رسمی حاکمیت، شکاف و دوگانگی دولت - ملت در حل مسائل و چالش‌های اجتماعی، به عنوان دلایل این اعتراض‌ها یاد شده‌است. نوروزپور نیز (۱۳۹۸) در مقاله خود تحت عنوان «تحلیل اعتراضات سیاسی دی‌ماه ۱۳۹۶» بر اساس تئوری فرصت سیاسی و شناسایی، به دنبال یافتن عناصر معنایی شکل‌دهنده به این اعتراضات است. وی در تبیین اعتراضات دی‌ماه ۱۳۹۶ به متغیر احساس محرومیت اشاره می‌کند و از آن با عبارت نیازهای ذهنی نام می‌برد. در رأس این نیازها، مسئله تبعیض و تحقیر قرار دارد. در این خصوص ولی‌نژاد و کاظمی (۱۴۰۰) در مقاله خویش تحت عنوان «تحلیل

¹ Hager

² Hidayat

³ Ince, Borén & Lindell

بررسی نگرش دانشجویان به اعتراضات و ناآرامی‌های ۱۴۰۱

جامعه‌شناختی ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸» به نقش بی‌بدیل بی‌ثبات‌کاری^۱ در وقوع و تشدید ناآرامی‌های ۱۳۹۸ تأکید داشته‌اند.

اگر ناآرامی‌ها و اعتراضات تهاجمی و خشونت‌بار را در نقطه مقابل انسجام و همگرایی معنی کنیم، بررسی مطالعات مرتبط با انسجام و وفاق ملی می‌تواند در راستای موضوع حاضر باشد. در حقیقت این سنخ از مطالعات سعی دارند به الزامات یا عوامل تقویت‌کننده انسجام اجتماعی و تضعیف زمینه‌های ناآرام‌ساز بپردازند. در این خصوص مطالعاتی صورت گرفته‌است که سعی می‌شود مواردی از آن مرور و بررسی شود.

لطیفی پاکده و لطفعلی (۱۳۸۶) در مقاله‌ای تحت عنوان اتحاد ملی، انسجام اسلامی و چهارسؤال ضمن تحلیل بیانات مقام معظم رهبری، اتحاد ملی را بر مبنای دو فاکتور اتحاد اجزای ملت با همدیگر و اتحاد دولت و ملت معنی کرده‌است.

۱. عوامل وحدت‌افزا: پرهیز از خشونت در کلام و رفتار، تأکید بر مشترکات، گسترش

همکاری‌ها، کوتاه آمدن در امور فرعی، توجه به دشمن مشترک، برخورد با تفرقه افکنان

۲. عوامل تضعیف‌کننده: تحقیر، تبعیض، بزرگ‌نمایی مسائل اختلاف برانگیز.

در این راستا امام‌جمعه‌زاده، جعفری، جعفری و وحید (۱۳۹۳) در مقاله‌ای تحت عنوان تأثیر فرهنگ سیاسی بر وحدت ملی در ایران، به بررسی مؤلفه‌ها و ویژگی‌های بنیادین فرهنگ سیاسی ایرانیان و چگونگی شکل‌گیری و نهادینه شدن آن در نتیجه سیطره حکومت‌های استبدادی و قبیله‌ای بر مردم ایران و تأثیر این ویژگی‌ها بر وحدت ملی، در چارچوب تئوری لوزی انسجام درونی پرداخته‌اند. بر اساس نتایج این تحقیق، در ایران با توجه به سابقه طولانی حکومت استبدادی و قبیله‌ای، نوعی فرهنگ مبتنی بر بی‌اعتمادی، مطلق‌نگری، خودمداری، فردگرایی منفی، حذف و تخریب، خشونت و غیره را رواج داده‌اند.

مطالعات مذکور به رغم این که اطلاعات ارزشمند و قابل توجهی از تحلیل و تبیین ناآرامی‌های سیاسی در جامعه ایران ارائه می‌دهند، خلاءهایی نیز دارند. که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

۱- نبودن ناآرامی‌های ۱۴۰۱ و عدم بررسی آن توسط پژوهش‌گران با نگاهی جامعه‌شناختی

۲- عدم بررسی ناآرامی‌های سیاسی ایران از منظر دانشجویان.

با این ملاحظات، پژوهش حاضر سعی دارد ضمن نگرش‌سنجی، به علل و عوامل دخیل در

خصوص ناآرامی‌ها از منظر دانشجویان بپردازد.

¹ Precariat

چارچوب نظری

نظم و انسجام اجتماعی کانونی‌ترین موضوع جامعه‌شناسی کلاسیک و نوین محسوب می‌شود؛ چرا که سه اصل بنیادین جامعه ۱- حیات ۲- تعادل و ۳- توسعه در گرو آن است. این در حالیست که ناآرامی‌ها و ناپایداری‌های اجتماعی در تضاد با آن موجودیت جمعی را با خطر مواجه می‌سازد. در انگاره جامعه‌شناسی، نظم جامعه به مثابه موجود زنده‌ای است که حیات خاصی دارد و ضمن گرد هم آوردن افراد، موجب همبستگی مردم می‌شود (آقاپور، ۱۳۸۹: ۲۰۱). تراوس هیرشی در خصوص پیوند فرد با جامعه بیان می‌دارد که داشتن «تعلق خاطر» فرد نسبت به افراد و نهادها در جامعه، یکی از شیوه‌هایی است که فرد خود را از طریق آن به جامعه پیوند می‌دهد و از سوی دیگر «اعتقاد» افراد به اعتبار اخلاقی نظام‌های اجتماعی و رعایت موازین نیز، موجب احساس وظیفه اخلاقی نسبت به دیگران می‌شود (صدیق سروستانی، ۱۳۸۵: ۴۷). در این دیدگاه نظام اجتماعی ناظر به نظم اجتماعی است که با هدف یگانگی و یکپارچگی شکل گرفته‌است و تحقق چنین هدفی با هماهنگی‌های الگویی، معنایی، هنجاری و نمادی امکان‌پذیر است. هیرشی معتقد است که چهار عنصر اصلی، منشاء انسجام اجتماعی و در نقطه مقابل تضعیف آن‌ها منشاء ناهمناوی بین فرد و جامعه می‌شود:

۱. وابستگی^۱ (دل‌بستگی یا تعلق): هنجارها شیوه‌های پذیرفته شده رفتار نزد مردم هستند. هنجارشکنی عملی برخلاف شیوه‌های پذیرفته شده است. اگر فردی به تمایلات و انتظارات دیگران اهمیت ندهد، یعنی به نظرات و عقاید آن‌ها بی‌اعتنا باشد، پیوندش با جامعه ضعیف است. وابستگی یکی از متغیرهای مهم کنترل رفتار است، به‌طوری‌که به علت وابستگی اجتماعی، این احساس در فرد به‌وجود می‌آید که به انتظارات و خواسته‌های دیگران پاسخ دهد.

۲. تعهد^۲: بعد جامعه‌شناختی خود است؛ شامل افرادی می‌شوند که به ارزش‌ها و میراث انتظام‌بخش جامعه، اهتمام بالایی دارند. فردی که به فعالیت‌های متعارف در زندگی روزمره متعهد باشد، در نهایت رفتارهای بهنجار نشان می‌دهد. متعهدین به میراث اجتماعی از هنجارشکنی دوری می‌جویند و در مقابل کسی که چیزی برای از دست‌دادن ندارد، مستعد کج‌رفتاری است.

¹ Attachment

² Commitment

بررسی نگرش دانشجویان به اعتراضات و ناآرامی‌های ۱۴۰۱

۳. درگیری^۱ (الزام، التزام و مشغولیت): درگیری در امور زندگی روزمره وقت زیادی می‌گیرد و باعث محدود شدن رفتار می‌شود. کسی که کار می‌کند، خانواده تشکیل می‌دهد و سعی می‌کند در حرفه‌اش موفق باشد، وقت و انرژی زیادی برای زندگی خود صرف می‌کند.

۴. اعتقاد^۲ (باورها): میزان اعتقاد افراد به هنجارهای اجتماعی و رعایت قوانین در رفتار به‌هنجار افراد تأثیر می‌گذارد. فردی که خود را تحت تأثیر اعتقادات و باورهای معمول در جامعه ببیند، وظیفه اخلاقی‌اش می‌داند که با قوانین هم‌نوا باشد (زکی، ۱۳۹۵: ۶۰).

در آثار اولیه تالکوت پارسونز مفهوم ارزش‌های متعالی به مثابه کنشی که با میانجیگری نمادها صورت می‌گیرد، گسترش یافت. پارسونز نظریه‌ای ارائه کرد که در آن اصل کنش با درونی‌سازی ارزش‌های فرهنگی، با تأکید بر عنصر کنش در ایجاد نظم اجتماعی پیوندی نزدیک دارد. مسأله انسجام با تکیه بر هسته‌ای از ارزش‌ها و هنجارهای مشترک حل می‌شود. همچنین در نظر پارسونز، کنشگر ارزش‌های موجود در جامعه را کسب نموده و فعالانه در ساختن آن‌ها نقش ایفا می‌کند. فرهنگ نیز بی‌اعتنا به کنشگران، کارکرد خود را که برقراری انسجام و اتحاد می‌باشد، انجام می‌دهد. لذا در جهان اجتماعی، گروه‌های اجتماعی با هم هم‌نوا گردیده، گروه‌هایی هم که فرهنگ هنجاری عام را درونی نکرده‌اند، از فرایند وحدت فرهنگی بیرون رانده می‌شوند (سوینگوود^۳، ۱۹۹۸: ۲۳). پارسونز عوامل و منابع ثبات / بی‌ثباتی نظام اجتماعی را از دو حیث مورد بررسی قرار می‌دهد: اول، به اعتبار کارکردها یا مجموعه فعالیت‌هایی که نظام اجتماعی با محیط دارد (بیرونی) و کارکردهایی که با نیازهای درونی نظام ارتباط دارد (درونی)؛ دوم این که، برای تحقق وظایف و کارکردها باید به تمایز میان هدف‌ها و ابزار (وسایل و امکانات) توجه داشت. این تمایزگذاری با کارکردهای مصرفی و ابزاری متناظر است. کارکردهای مصرفی برای نیل به اهداف نظام اجتماعی لازم‌اند و کارکردهای ابزاری برای جستجو و استفاده از وسایل به کار می‌روند (زکی، ۱۳۹۵: ۶۱).

همسو با سنت‌های نظری جامعه‌شناسی سیاسی نظم و بی‌نظمی در کم و کیف تعاملی دولت و جامعه قابل تبیین است. به عبارت دیگر واگرایی و انشقاق، محصول اختلال در ارتباط بین موجودیت سیاسی با موجودیت اجتماعی است. لئونارد بایندر (بایندر^۴، ۱۹۷۱) در کتاب بحران‌ها و توالی‌ها در این خصوص به شش بحران اشاره دارد که عبارتند از:

¹ Involvement

² Belief

³ Swingewood

⁴ Binder

..... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال هجدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۳

- بحران هویت: مهم‌ترین و اولین بحران بنیادی در نیل به یک هویت مشترک است. مردم باید به سرزمین و مرز جغرافیایی خود علاقمند باشند و جهت ارتقای این هویت مشترک تلاش کنند.
  - بحران مشروعیت: اشاره به گذار از مشروعیت سنتی به مشروعیت مدرن دارد. در جامعه سنتی، مردم باید جبراً مشروعیت حکومت را قبول داشته باشند، اما در نظام مدرن و دموکراتیک، مشروعیت حکومت و حکام به مقبولیت آزادانه جامعه بستگی دارد.
  - بحران مشارکت: مشارکت در رژیم‌های سنتی اقتدارگرا و توتالیتر، منفعلانه و تبعی است اما در رژیم‌های دموکراتیک به صورت فعالانه، خودجوش و مبتکرانه می‌باشد. بحران مشارکت، فرایند گذار از مشارکت منفعلانه به فعالانه است.
  - بحران نفوذ: به میزان نفوذ حکومت در اعماق جامعه اشاره دارد. این که جامعه تا چه حد تصمیمات حکومت را مفید به حال خود می‌داند، در کارکردی بودن نظام سیاسی موثر است.
  - بحران توزیع: به کیفیت توزیع مقتدرانه ارزش‌ها در جامعه از سوی حکومت اشاره دارد.
  - بحران ادغام اجتماعی یا همبستگی ملی: بیشتر در جامعه متکثر (قومی، نژادی، مذهبی و غیره) موضوعیت دارد. این که تکثرگرایی تا چه حد رشد کرده تا بخش‌های مختلف جامعه یکدیگر را ملازم هم بدانند، در تداوم یا فروپاشی نظام نقش دارد (هرمزی‌زاده، ۱۳۸۸: ۳۲).
- در این دیدگاه از مهم‌ترین و ضروری‌ترین شرط‌های دستیابی به همبستگی ملی، گذار موفقیت‌آمیز از بحران‌های فوق است. همه این بحران‌ها با فرایندهای همبستگی ملی ارتباط دارند.
- در جمع‌بندی مبانی نظری می‌توان از ظرفیت‌های هر کدام از رویکردها در تحلیل و بررسی ناآرامی‌های اخیر بهره جست. متناسب با نظریه سیستم‌ها: تغییرات ارزشی با منشا داخلی و خارجی، ناکارآمدی و اختلال در تعاملات درونی و بیرونی خرده‌نظامات؛ همسو با نظریه هیرشی: اختلال در سازوکارهای مرتبط با کنترل اجتماعی و واگرایی در پیوند فرد و جامعه و از طرف دیگر همسو با نظریه بایندر: پیدایی بحران‌های شش‌گانه یا عدم توفیق نهاد قدرت در مدیریت بحران‌های مذکور، می‌توانند نقطه سرآغاز تبیین ناآرامی‌ها باشند.

روش تحقیق

روش انجام این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و به لحاظ زمان عرضی - مقطعی، به لحاظ مکان اجرا، میدانی و با روش پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر را تمامی دانشجویان

بررسی نگرش دانشجویان به اعتراضات و ناآرامی‌های ۱۴۰۱

دختر و پسر سراسر کشور در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ تشکیل می‌دهند. بر این اساس نیز تعداد ۶۲۰ نفر از آنان با استفاده از جدول کرجسی-مورگان و با احتساب احتمال کاهش (افت) نمونه برآورد شد و از روش نمونه‌گیری اتفاقی نسبت به مشارکت افراد در بستر اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مختلف مانند: واتساپ، تلگرام، ایتا و اینترنت اقدام لازم به عمل آمد. از این رو امکان تعمیم در این پژوهش موجود نیست. از سویی بر اساس نتایج به دست آمده از آخرین نظرسنجی مرکز افکار سنجی دانشجویان ایران (ایسپا) که در خرداد ۱۴۰۱ اجرا شده است، ۹۵.۳ درصد افراد با تحصیلات دانشگاهی هم‌اکنون از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند. با در نظر گرفتن چنین بستر و ظرفیتی و لحاظ معیار دانشجویی، اطلاعات جمع‌آوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. به‌رغم مزایای قابل توجهی که روش‌های رسانه‌ای در جمع‌آوری اطلاعات دارند (مثل آزادی عمل پاسخگویان در قبال سنجه‌ها، دسترسی سریع، کاهش خطاهای ناشی از پرسشگر و غیره)، همواره این بیم وجود دارد که نمونه، با جمعیت آماری انطباق نداشته باشد (میزان حضور برخی از گروه‌های اجتماعی در نمونه بیشتر از نسبت واقعی آن‌ها در جامعه باشد) یا این که نظرسنجی دچار اثر شبکه‌ای^۱ باشد.

ابزار استفاده شده در پژوهش حاضر نیز پرسشنامه محقق ساخته است. روایی پرسشنامه از طریق ارائه به افراد صاحب‌نظر بررسی و روایی صوری آن محرز گردید و پایایی آن با آلفای کرونباخ محاسبه شد که مقدار آن 0.80 بود. از سویی برای این که جامعه نمونه معرف جامعه آماری (دانشجویان ایرانی دانشگاه‌های داخلی) باشد و به عبارتی به لحاظ تنوع جمعیتی و اجتماعی، نمونه با جامعه نزدیک باشد؛ گروه‌های محروم از نظرسنجی شناسایی شدند (مثل دانشجویان زن) و برای تقویت مشارکت آن‌ها در پژوهش از راهبرد «ب» استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز از آماره‌های توصیفی و استنباطی نرم افزار SPSS استفاده شد.

۱ network effect

۲ به این معنی که هر شبکه اجتماعی (گروه‌ها و کانال‌های عضو در یک شبکه اجتماعی منحصر به فرد) ذائقه فکری و فرهنگی نسبتاً ویژه‌ای دارند. به عنوان مثال مصرف‌کنندگان شبکه اجتماعی تلگرام با مصرف‌کنندگان شبکه اجتماعی ایتا تا اندازه‌ای تفاوت هویتی و فکری دارند.

..... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال هجدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۳

یافته‌های پژوهش

مطلوب هر پژوهشی پرداختن به متغیرهای زمینه‌ای قبل از پرداختن به متغیرهای اصلی است. از این نقطه نظر وضعیت واحدهای تحلیل (دانشجویان) از حیث متغیرهایی چون: نوع جنسیت، سطح تحصیلات، سطح طبقه اقتصادی، میزان درآمد و محل سکونت، مورد بررسی قرار می‌گیرد و سپس در وهله بعدی به نگرش‌سنجی این گروه در رابطه با موضوع پرداخت می‌شود.

جدول ۲. مشخصات آزمودنی‌ها بر حسب متغیرهای جمعیت‌شناختی

درصد	پاسخ‌ها	متغیرهای زمینه‌ای
64.1	مرد	جنسیت
35.9	زن	
27.7	کاردانی و کمتر از آن	سطح تحصیلات
44.1	کارشناسی	
17.1	ارشد	
9.4	دکتری	
1.8	حوزوی	
2.9	بالا	طبقه اقتصادی
65.3	متوسط	
31.8	پایین	
14.1	زیر 4 میلیون	میزان درآمد
17.1	4-6 میلیون	
15.3	6-8 میلیون	
18.2	10-8 میلیون	
18.2	20-10 میلیون	
6.5	بالای 20 میلیون	
10.6	بی‌پاسخ	محل سکونت
24.1	پایتخت	
38.2	کلان‌شهر	
35.3	شهر	
2.4	روستا	

همانطور که از جدول ۲ مشخص است اغلب دانشجویان به لحاظ جنسیتی مرد، به لحاظ تحصیلاتی لیسانس، به لحاظ اقتصادی متوسط و به لحاظ درآمدی بین ۸ تا ۲۰ میلیون تومان هستند.

بررسی نگرش دانشجویان به اعتراضات و ناآرامی های ۱۴۰۱

جدول ۳. رضایت از درآمد

درصد	پاسخها
28.2	اصلا
36.5	کم و خیلی کم
25.3	تاحدودی
10	زیاد و خیلی زیاد
100	جمع

مطابق ارقام مندرج در جدول شماره ۳ می توان بیان کرد کمتر از ۱۰ درصد پاسخگویان بیان کرده اند از درآمد خودشان رضایت دارند و ۲۸.۲ درصد اصلاً راضی نیستند و ۳۶.۵ درصد نیز کم و خیلی کم راضی بوده و ۲۵.۳ درصد نیز تا حدودی راضی می باشند.

جدول ۴. میزان اثرگذاری و مفید بودن ناآرامی های اخیر

درصد	پاسخها
43.5	اصلا
24.8	کم و خیلی کم
17.5	تاحدودی
14.1	زیاد و خیلی زیاد
100	جمع

همسو با داده های جدول شماره ۴ اکثر پاسخگویان قائل به این نکته هستند که ناآرامی های اخیر دستاوردی برای جامعه نداشته است. به عبارت دیگر حدود ۶۹ درصد دانشجویان نقش ناآرامی ها را در بهبود وضعیت کشور مثبت ارزیابی نکرده اند. در این خصوص ۱۷.۵ درصد تا حدودی و ۱۴.۱ درصد نیز در حد زیاد یا خیلی زیاد به اثر مثبت ناآرامی ها در بهبود وضعیت کشور اشاره داشته اند.

جدول ۵. میزان اثرگذاری در تغییر رویکرد مسئولان نظام

درصد	پاسخها
23.5	اصلا
40.8	کم و خیلی کم
27.8	تاحدودی
7.9	زیاد و خیلی زیاد
100	جمع

..... پژوهش های جامعه شناختی، سال هجدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۳

در راستای پرسش قبلی، پاسخ های دانشجویان در قبال این که تاچه اندازه ای اعتراضات اخیر به تغییر رویکرد مسئولان منجر می شود، می تواند قابل تأمل باشد. همسو با داده های جدول شماره ۳ نزدیک ۲۸ درصد دانشجویان با گزینه «تا حدودی» و تقریباً ۸ درصد نیز با گزینه های زیاد و خیلی زیاد موافق بوده اند. این در حالی است که بیش از ۶۴ درصد دانشجویان ناآرامی های اخیر را در ایجاد تغییر رویکرد مسئولین نظام مؤثر عنوان نکرده اند.

جدول ۶. مشارکت در اعتراضات در صورت برگزاری مسالمت آمیز آن

پاسخ ها	درصد
اصلاً	0
کم و خیلی کم	25.4
تا حدودی	31.9
زیاد و خیلی زیاد	42.7
جمع	100

همچنان که از داده های جدول شماره ۶ مشخص است، اکثر دانشجویان با این گزاره موافق اند که اگر اعتراضات به صورت مسالمت آمیز برگزار شود در آن مشارکت خواهند داشت. فقط ۲۵.۴ درصد دانشجویان به نوعی احتمال مشارکت در چنین رویدادی را برای خود متصور نشده اند. بنابراین در حالت کلی می توان چنین استنتاج کرد که سه چهارم دانشجویان نسبت به وضعیت موجود اعتراض دارند و در صورت وجود بسترهای مسالمت آمیز به جنبش های اعتراضی ملحق می شوند.

جدول ۷. میزان موافقت با به حق بودن اعتراضات اخیر

پاسخ ها	درصد
اصلاً	38.6
کم و خیلی کم	17.5
تا حدودی	14.1
زیاد و خیلی زیاد	29.9
جمع	100

یکی از پرسش های کلیدی پژوهش حاضر این است که، دانشجویان تا چه اندازه اعتراضات اخیر را به حق می دانند؟ بررسی اطلاعات به دست آمده حاکی است (اطلاعات جدول شماره ۷ که دانشجویان در قبال ناآرامی های اخیر، تقریباً ارزیابی و مواجهه دو گانه ای داشته اند. به این معنا که در

بررسی نگرش دانشجویان به اعتراضات و ناآرامی های ۱۴۰۱

مقابل حدود ۵۶ درصد دانشجویانی که ناآرامی های اخیر را به حق نمی دانند، حدود ۴۴ درصد نیز ضمن موافقت با ناآرامی ها چنین اعتراضاتی را به حق می دانند. با توجه به حساسیت سنجه ها و موضوع، چنین میزانی قابل تأمل است.

جدول ۸. احتمال مشارکت حداکثری مردم در ناآرامی های احتمالی آینده

پاسخها	درصد
اصلا	4
کم و خیلی کم	26.6
تاحدودی	23.2
زیاد و خیلی زیاد	46.2
جمع	100

از دیگر پرسش های حساس و کلیدی پژوهش، سنجش این مهم است که چقدر احتمال دارد که اکثر مردم برای تحقق مطالبات اجتماعی و اقتصادی، دست به اعتراضات غیرمسالمت آمیز بزنند؟ همچنان که در جدول شماره ۸ مشخص است، اغلب پاسخگویان در حد متوسط، زیاد و خیلی زیاد چنین احتمالی را ممکن دانسته اند. به عبارت دیگر، ۶۹.۴ درصد پاسخگویان چنین احتمالی را جدی می دانند. در نقطه مقابل ۴ درصد وضعیت مذکور را بطور قطعی ناممکن و ۲۶.۶ درصد نیز برای چنین وضعیتی احتمال کم یا خیلی کم متصور بوده اند. این پاسخ دانشجویان برای چنین سؤال حساسی قابل تأمل می باشد.

جدول ۹. میزان احتمالی مشارکت مردم در انتخابات پیش رو

پاسخها	درصد
کم و خیلی کم	51.3
تاحدودی	23.7
زیاد و خیلی زیاد	24.9
جمع	100

یکی دیگر از موضوعات مرتبط با ناآرامی های اخیر، مشارکت سیاسی مردم در انتخابات پیش رو است. همچنان که از داده های جدول شماره ۹ مشخص است، فقط حدود ۲۵ درصد پاسخگویان میزان مشارکت مردم در انتخابات پیش رو را زیاد یا خیلی زیاد پیش بینی می کنند. این در حالی است که

..... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال هجدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۳

۵۱.۳ درصد دانشجویان باور دارند که انتخابات با استقبال کم یا خیلی کمی مواجه خواهد شد. در این میان ۲۳.۷ درصد پاسخگویان نیز میزان مشارکت را «تا حدودی» تخمین زده‌اند.

جدول ۱۰. قصد یا احتمال مهاجرت با در نظر گرفتن ناآرامی‌های اخیر

درصد	پاسخ‌ها
53.1	اصلا
14.9	کم و خیلی کم
6.4	تا حدودی
25.6	زیاد و خیلی زیاد
100	جمع

آمارهای مرتبط با میل به مهاجرت نزد دانشجویان همواره چالش‌برانگیز بوده‌است. با در نظر گرفتن وضعیت ناآرام اخیر این موضوع اهمیت مضاعفی هم به خود گرفته است. همچنان که از اطلاعات جدول ۱۰ مشخص است، با در نظر گرفتن ناآرامی‌های اخیر حدود ۳۰ درصد دانشجویان به نحوی احتمال مهاجرت را برای خود متصور هستند. به این معنی که ۲۵.۶ درصد دانشجویان با قوت زیاد عزم مهاجرت دارند و ۶.۴ درصد نیز «تا حدودی» به این مسأله فکر می‌کنند. در نقطه مقابل ۵۳.۱ درصد دانشجویان اصلا به فکر مهاجرت نیستند و ۱۴.۹ درصد نیز در این خصوص کم یا خیلی کم احتمال می‌دهند.

جدول ۱۱. علل و عوامل ناآرامی‌ها

درصد	پاسخ‌ها
18.7	وضعیت نامناسب اقتصادی و احساس محرومیت
16.4	کاهش کارآمدی و مقبولیت نظام (طرح مقولایی چون؛ شفافیت، مشارکت‌طلبی، دموکراسی، شهروندی و ...)
16.2	رسانه‌های خارجی
11.4	مفاسد اداری و اقتصادی
9.4	آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی
8.8	مشکلات جوانان (اوقات فراغت، ازدواج و ...)
6.7	تغییرات ارزشی بخصوص حول سبک زندگی
6.2	نقش مخرب سلبریتی‌ها و نخبگان
5	عملکرد نامطلوب نیروهای انتظام‌بخش
1.2	سایر
100	جمع

بررسی نگرش دانشجویان به اعتراضات و ناآرامی‌های ۱۴۰۱

با توجه به این که یکی از اهداف اصلی پژوهش فهم انگیزه‌های معترضان بود، سؤال نیمه‌باز حول عوامل مؤثر در پیدایی و تشدید وضعیت موجود تنظیم شد. بررسی و مقوله‌بندی پاسخ‌های دانشجویان نشانگر چندوجهی بودن علل شکل‌گیری ناآرامی‌های ۱۴۰۱ است، اما با لحاظ معیار فراوانی، اکثر پاسخ‌ها به ترتیب معطوف به

۱- وضعیت نامناسب اقتصادی و پیدایی احساس محرومیت،

۲- کاهش کارآمدی و مقبولیت نظام و

۳- نقش مخرب رسانه‌های خارجی بوده‌اند.

نتیجه‌گیری

انسجام و همگرایی از نیازهای بنیادین اجتماعی و پیش‌شرط بقا و توسعه یک جامعه تلقی می‌شود، وقوع ناآرامی‌های متعدد با دلایل و توجیحات مختلف قومی، جنسیتی، مذهبی، صنفی، طبقاتی و مانند آن، در یک دهه گذشته بر کسی پوشیده نیست. دانشجویان یکی از گروه‌های اجتماعی مهم و تأثیرگذار در شکل‌گیری و تداوم این ناآرامی‌ها بوده‌اند. از این رو با توجه به جایگاه این گروه در این تحولات، ضروری است تغییرات نگرشی این قشر، حول ثبات/ بی‌ثباتی سیاسی به صورت مستمر مورد سنجش و رصد قرار گیرد. پژوهش حاضر با چنین هدفی به بررسی دیدگاه دانشجویان پرداخته‌است؛ هر چند که پژوهش حاضر قصد ندارد یافته‌های حاصله را به تمامی ناآرامی‌های بعد از انقلاب اسلامی تعمیم دهد. با در نظر گرفتن ملاحظات مذکور، مهم‌ترین نتایج پژوهش عبارتند از:

- اکثر دانشجویان، ناآرامی‌های موجود را برای توسعه و پیشرفت جامعه غیرمؤثر و غیرمفید ارزیابی کرده‌اند. این نتیجه همسو با پژوهش‌های امام جمعه‌زاده و همکاران (۱۳۹۳) و لطیفی پاکده (۱۳۸۶) هست که خشونت در پویای اعتراضی، علاوه بر این که برای آینده جامعه مفید نیست بلکه نزد جامعه، صاحب جایگاه نبوده و از عوامل تضعیف‌کننده وحدت تلقی می‌شود.

- اکثر دانشجویان میل به مشارکت در اعتراضات سیاسی مسالمت‌آمیز دارند. به عبارتی، اکثر دانشجویان آمادگی برای اعتراض دارند؛ اما با توجه به فقدان مسیرهای نهادی مسالمت‌آمیز، عملاً محقق نمی‌شود.

- مواجهه نسبتاً مساوی نسبت به «به‌حق/نابه‌حق بودن ناآرامی‌های اخیر» نزد دانشجویان وجود دارد. به عبارتی بخش قابل توجهی از دانشجویان (حدود ۴۵ درصد) ناآرامی‌های اخیر را به‌حق می‌دانند.

..... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال هجدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۳

- اکثر دانشجویان مشارکت حداکثری را در زمان‌های آتی برای ناآرامی‌های مشابه محتمل می‌دانند. به این معنا که اکثر دانشجویان قائل به این نکته هستند که با تداوم وضعیت موجود، ضمن تکرار چنین ناآرامی‌هایی، شاهد مشارکت بیش از پیش دانشجویان در پویش‌های آتی خواهیم بود.
- از نظر دانشجویان، مشارکت سیاسی در انتخابات پیش‌رو متأثر از ناآرامی‌های اخیر به‌طور قابل توجهی کاهش خواهد یافت. با توجه به ارتباط بین مشارکت سیاسی با انسجام، وحدت، امنیت و مشروعیت نظام، در صورت وقوع چنین مسأله‌ای شاهد تغییرات کمی و کیفی در موضوعات مذکور، هم در عرصه داخلی و هم در عرصه بین‌المللی، خواهیم بود.
- حدود یک سوم از دانشجویان، متأثر از ناآرامی‌های اخیر به مهاجرت خارجی فکر کرده‌اند و در این خصوص مصمم هستند. این را می‌توان ناشی از عدم توجه به مطالبات و خواسته‌های آنان دانست به‌طوری‌که، آنان به این نتیجه برسند که امیدی به تحقق خواسته‌ها و مطالبات به‌حق آنان در این کشور نیست و راه تحقق مطالبات خویش را در سایر کشورها جستجو نمایند. رهاورد چنین نگرشی، خروج سرمایه‌های انسانی، نخبه‌کشی، رشد جمعیت حاشیه‌نشین سیاسی، ایجاد و تقویت زمینه‌های روحی - روانی معارض با منافع و حیات مشترک خواهد بود.
- ولی‌نژاد و کاظمی (۱۴۰۰) در مقاله خویش تحت عنوان « تحلیل جامعه‌شناختی ناآرامی‌های آبان ۱۳۹۸ » به نقش بی‌بدیل بی‌ثبات‌کاری^۱ یا طبقه بی‌ثبات‌کار در وقوع و تشدید ناآرامی‌های ۱۳۹۸ تأکید داشته‌است. یافته مذکور به نوعی در رابطه با جامعه دانشجویی انطباق پیدا می‌کند. امروز جمعیت جوان به‌طور عام و جمعیت دانشجویی به‌طور خاص، بخش قابل توجهی از طبقه بی‌ثبات‌کار را تشکیل می‌دهند. جمعیتی بیکار و مبتلا به ناامنی شغلی و معیشتی که امید چندانی هم به آینده خویش ندارند. این جمعیت زمینه روحی روانی برای هر گونه رفتار بی‌ثبات‌ساز را دارند.
- نارضایتی اقتصادی و معیشتی، کاهش مقبولیت نظام و نقش مخرب رسانه‌ها، مهم‌ترین عوامل موجد ناآرامی‌ها عنوان شده‌اند. این نتیجه همسو با یافته‌های لطیفی پاکده (۱۳۸۶) می‌باشد. همچنان، که اشاره شد ایشان عوامل واگرایی و ناآرامی را، اعمال خشونت از جانب حاکم، تحقیر، تبعیض، بزرگ‌نمایی مسائل افتراقی و اختلافی می‌دانند. همچنین با توجه به تأکید حاجیانی و همکاران (۱۳۹۷) روی متغیرهایی چون نقش جمعیت جوان و مطالبه‌گر، فساد اقتصادی و نادیده‌گرفتن

---

^۱ Precariat

بررسی نگرش دانشجویان به اعتراضات و ناآرامی‌های ۱۴۰۱

واقعیت‌های جامعه نزد گفتمان رسمی به همراه شکاف دولت - ملت در پیدایی ناآرامی‌های ۱۳۹۶، می‌توان چنین اظهار داشت که ریشه‌های شکل‌گیری ناآرامی‌ها در یک دهه گذشته تقریباً ثابت‌اند. تحقیقات نشان می‌دهند دانشجویان در بسیاری از موارد، بهترین حمایت‌ها را چه در زمینه امور درسی و چه در زمینه مسائل و مشکلات دیگر از جمله مسائل سیاسی از یکدیگر دریافت می‌کنند. (محمودی راد و آراسته، ۱۳۸۳: ۴۵) از همین رو بخشی از دانشجویان با درک کامل از شرایط جدید، سعی بر آن دارند که خود را با آن منطبق کرده و از زندگی جدید به عنوان یک فرصت استفاده کنند. (افشانی و همکاران، ۱۳۹۱) چنین تحلیلی بیانگر تأثیر مستقیم دانشجو بر دانشجو یا به‌نوعی سبک زندگی دانشجویی بر دانشجویان است. در واقع سبک زندگی و فرهنگ دانشگاهی، با افکار، ارزش‌ها و اعمال قاطبه دانشگاهیان سروکار دارد و این موضوع منجر به آن می‌شود که به‌طور عادی خلاقیت‌ها و اعتقادات قابل دفاع افراد یا جمعیت‌های معدود کنار گذاشته شود. (موسی پور، ۱۳۹۲: ۲۸) بنابراین به نظر می‌رسد بهترین راهکار حل مسئله، تبدیل حالت تقابل طلبی در سیطره فکری دانشجویان به تعامل طلبی با ایجاد تحول در سبک زندگی دانشجویی است. (مطلبی، ۱۳۹۶: ۹۲) اما یکی از چالش‌های اصلی این مسئله، عملکرد رادیکال و انحصارطلبانه برخی از گروه‌های دانشجویی است که عاملی مؤثر در سیاست‌گریزی بسیاری از دانشجویان بوده‌است. در واقع این نگرش، باعث غلبه احساسات بر عقلانیت در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی دانشجویان شده‌است که این امر سبب بروز رفتارهای غیرعقلانی و تند نیز گردیده‌است. (همان، ۹۳) بدین ترتیب برنامه‌ریزی دقیق برای ایجاد بستری مطالبه‌گرانه با گرایش تعامل طلبی در میان دانشجویان می‌تواند بهترین راهکار مسئله باشد که مهمترین راه آن، سروسامان دادن به سبک زندگی دانشجویی در کشور با ارائه الگوی سبک زندگی دانشجویی مسلمان ایرانی است. از جمله راهکارهای کلان ساماندهی با سبک زندگی دانشجویی و تدوین الگوی آن، رفع احساس محرومیت نسبی، چالش‌های اقتصادی و کاهش نارضایتی برای مدیریت بحران است. این نتایج با تحقیقات علیخواه (۱۳۸۷)، نوروزپور (۱۳۹۸) و حاجیانی (۱۳۹۷) همسو و مشترک بوده است.

موافقت با ناآرامی‌های اخیر و میل به مشارکت در اعتراضات از سویی و ناامیدی از بهبود وضعیت جامعه و کارآمدی دولت از سوی دیگر، نزد بخش قابل توجهی از دانشجویان مؤید پیدایی جامعه دوگانه دانشجویی است. به‌طوریکه اگر در مقاطع زمانی گذشته بخش کوچکی از جامعه دانشجویی اظهارگرایشات اعتراضی یا همسویی با معترضان را داشت؛ امروز با توجه آمارهای به‌دست آمده، شاهد پیدایی اردوگاه‌های متضاد حول چنین وقایعی هستیم. از این نقطه نظر می‌توان منطبق با نظریه بایندر (۱۹۷۱) چهار مورد از بحران‌های شش‌گانه را نزد دانشجویان (بحران‌های مشارکت، بحران

..... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال هجدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۳

مشروعیت، بحران نفوذ و بحران همبستگی ملی) در رابطه با جامعه و ساختار قدرت را به‌عیان دید و بررسی کرد.

منطبق با مسائل و بحران‌های مذکور می‌توان راهبردهای چندگانه زیر را به‌طور هم‌زمان پیش‌بینی و عملیاتی کرد:

کارآمدسازی سیاسی از طریق:

- زمینه‌سازی برای صیانت از حقوق شهروندی
- سهم بخشی عادلانه به نمایندگان توانمند خرده فرهنگ در ساختار قدرت
- تسهیل و روان‌سازی چرخه چرخش نخبگان در نظام و استفاده از نیروهای جوان و در حاشیه
- اقدام برای تغییر فرهنگ سیاسی دولتمردان به سمت عقلانی شدن
- مقابله با خاص‌گرایی‌ها یا افراط‌گرایی (قوم‌مدار، حزب‌مدار، قشرمدار و غیره)
- اجرای طرح تحول اداری

کارآمدسازی اقتصادی از طریق:

- عدم تمرکز زیرساخت‌های عمده اقتصادی در برخی استان‌های کشور
- اجتناب از برنامه‌های اقتصادی تک‌بعدی
- محرومیت زدایی و مبارزه با فقر اقتصادی
- ایجاد فرصت‌های شغلی و افزایش سرمایه‌گذاری اقتصادی از طریق توسعه گردشگری
- بازنگری در نظام اقتصادی و در نظر گرفتن اقتصاد مقاومتی

کارآمدسازی فرهنگی از طریق:

- تولید برنامه‌های رسانه‌ای جذاب در راستای اهمیت حفظ وفاق ملی و پیامدهای بی‌نظمی
- مشارکت دادن خرده فرهنگ‌ها و اجرای اصول مرتبط قانون اساسی در حوزه فرهنگی
- تقویت زیرساخت‌های ارتباطی و نفوذ رسانه ملی در پهنه سرزمینی
- اقدامات همگرایانه و تعامل‌گرایانه در محیط‌های دانشگاهی و دانشجویی
- حمایت از تولید برنامه‌های فرهنگی در ترویج سبک زندگی دانشجویی
- مقابله با بازتولید کلیشه‌های منفی و تفرقه‌افکنانه در برنامه‌های فرهنگی در خصوص خرده فرهنگ‌ها
- مقابله با برنامه‌های فرهنگی دشمنان و نفوذ عناصر آن‌ها به ساختار فرهنگ

بررسی نگرش دانشجویان به اعتراضات و ناآرامی‌های ۱۴۰۱

عادلانه و انسانی کردن عرصه اجتماعی از طریق:

- توزیع عادلانه امکانات و خدمات
- گسترش سرمایه اجتماعی در میان گروه‌های مختلف اجتماعی

حراست از فضای علمی و تربیتی دانشگاه از طریق:

- پرهیز از دخالت‌های بی‌جا و غیراصولی در دانشگاه‌ها و مراکز علمی
- شایسته‌سالاری در فضای دانشگاه
- زمینه‌سازی برای فعالیت‌های سیاسی و آزاداندیشی در مراکز علمی
- چارچوب‌شناسی و عمل بر مبنای برنامه و اسناد فرا دستی
- تسهیل مجوز دهی به انجمن‌ها، گردهمایی‌ها و نشست‌های علمی و فرهنگی

منابع

قرآن کریم

- ابتهاج، فریبا و اسدی، طیب (1387). به رسمیت شناختن هویت فردی و حقوق انسانی زن، مجموعه مقالات حجاب مسئولیت‌ها و اختیارات دولت اسلامی، تهران، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- احمدی بالادهی، سیده‌مهدی و عباسی اسفنجیر، علی اصغر (1403). ارزیابی نقش تولیدات دانش بنیان و اشتغال آفرین در پیش‌گیری و کنترل جرائم، انحرافات و ناآرامی اجتماعی استان مازندران با نگاهی بر تجارب بومی و جهانی. نشریه علمی دانش انتظامی مازندران، (54): 63-86.
- اسداللهی، بهروز و ذوالفقاری، حسین و داودی دهقانی، ابراهیم (1402). مرور نظام مند پژوهش‌های کنترل ناآرامی‌های اجتماعی با روش فراترکیب. فصلنامه علمی مطالعات راهبردی ناجا، 8(3): 197-232.
- افشانی، علیرضا؛ عسگری‌ندوشن، عباس و سفید، مجید (1391). بررسی مشکلات فرهنگی زندگی خوابگاهی دانشجویان پسر خوابگاه‌های دانشگاه یزد. فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، 2(5): 26-9.
- امام‌جمعه‌زاده، سید جواد؛ جعفری، طاهر و جعفری، وحید (1393). تأثیر فرهنگ سیاسی بر وحدت ملی در ایران. پژوهش‌های سیاسی، 4(10): 79-96.
- آقاپور، سید مهدی؛ خلجی و بهرام، عباس (1389). اصول و مبانی تربیت بدنی و علوم ورزشی. تهران: انتشارات سمت.
- چلبی، مسعود (1375). جامعه‌شناسی نظم. تهران، نشر نی.
- حاجیانی، ابراهیم و دیگران، (1397)، اعتراضات و ناآرامی‌های دی ماه 1396؛ تحلیل‌ها و برآوردها. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- حسین‌بر، عثمان (1380). بررسی عوامل موثر بر نگرش دانشجویان بلوچ نسبت به هویت ملی. نشریه ندای اسلام، (19): 39-46.
- خامنه‌ای، سیدعلی (1377). حدیث ولایت، ج 3، تهران: دفتر مقام معظم رهبری، سازمان تبلیغات اسلامی

..... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال هجدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۳

خامنه‌ای، سیدعلی (1388). اشاره‌هایی از رهبر انقلاب درباره رسانه‌های بیگانه. دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای. لینک خبر: B2n.ir/e10193

خبرگزاری فارس (1401). آخرین اخبار از بازداشتی‌های اغتشاش اخیر. لینک خبر: B2n.ir/w10065
خمینی، سیدروح‌الله (1378). صحیفه نور، دفتر پانزدهم، چاپ دوم، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
سلیمانی، محمد مهدی و ترابی، محمد (1402). تحلیل ناآرامی‌های پاییز 1401 جمهوری اسلامی ایران بر اساس نظریه کنش ارتباطی یورگن هابرماس. مجله بین‌المللی پژوهش ملل، 8(87): 27-49.
زکی، محمدعلی (1395). انسجام اجتماعی، دانشجو و دانشگاه در ایران. مجله مطالعات اجتماعی ایران. دوره دهم، شماره 4.

سیدرضی (1389). نهج البلاغه، (ترجمه سید محمد دشتی). قم: نشر دیوان.
صدیق سروسناتی، رحمت‌الله (1385). آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران، انتشارات آن.
صدیقیان بیدگلی، آمنه (1395). کنش سیاسی دانشجویان و تأثیر محرومیت نسبی بر آن. نشریه راهبرد اجتماعی فرهنگی، 15(1): 243-269.

قربانی مرغملکی، احمدرضا؛ حسینی، رضا و اسکندری، محمد (1400). تحلیل کیفی نقش فساد اداری در ایجاد بحران‌های اجتماعی. مدیریت بحران، 60: 60-74.
کرمانی، حسین (1395). توصیف و سنجش سبک زندگی دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان و شناسایی عوامل مؤثر بر آن. نشریه فرهنگ در دانشگاه اسلامی، 6(3): 357-378.

کلینی، محمد ابن یعقوب (1401). فروع کافی، (ترجمه جمعی از مترجمان)، ج 5. قم: نشر قدس
لطیفی پاکده، لطفعلی (1386). «اتحاد ملی، انسجام اسلامی و چهار سؤال»، حصون، 12(12): 176-195.
مجیدی، ابوبکر (1395). گونه‌شناسی فرهنگ سیاسی دانشجویان دانشگاه‌های استان کردستان در تقابل با متعینهای اجتماعی - فرهنگی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، مرکز پیام نور واحد تهران غرب.
محمودی راد، مریم و آراسته، حمید رضا (1383). خوابگاه‌های دانشجویی به مثابه جوامعی برای یادگیری. طب و تزکیه، 53(53): 45-54.

مروت، برزو (1390). «بررسی نگرش دانشجویان منطقه یازده دانشگاه آزاد اسلامی به اتحاد ملی و انسجام اسلامی»، مطالعات ملی، 48(48): 93-114.
مطلبی، مسعود و بیژن، عارف (1396). آسیب‌شناسی اصالت و استقلال جنبش دانشجویی در ایران معاصر، نشریه مطالعات بین‌المللی، 55(55): 71-94.

موسی پور، نعمت‌الله (1394). سبک زندگی آموزش‌گران علوم انسانی در محیط دانشگاهی ایران: از آرمان‌های دینی تا واقعیت‌های سازمانی. فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی، 5(4): 1-32.
ولی‌نژاد، عبدالله و کاظمی، عباس (1400). تحلیل جامعه‌شناختی ناآرامی‌های آبان 1398. پژوهشنامه علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره 4.

بررسی نگرش دانشجویان به اعتراضات و ناآرامی‌های ۱۴۰۱

نوروزپور، مرتضی (1398). تحلیل اعتراض‌های سیاسی دی‌ماه 1396، پژوهش‌نامه علوم سیاسی، پاییز، سال چهاردهم، شماره 4.

نیازی، محسن (1390). تبیین رابطه سطح تحصیلات و میزان انسجام ملی و اجتماعی شهروندان. *مطالعات ملی*، 12(4): 50-31.

هرمزی‌زاده، محمدعلی (1388). عوامل موثر بر انسجام ملی. *مطالعات راهبردی بسیج*، (43): 31-53.

Binder, Leonard (1971). *Crises and Sequences in Political Development*. Princeton University Press.

Shahi, Afshin & Ehsan Abdoh-Tabrizi, (2020), "Iran's 2019-2020 Demonstrations: The Changing Dynamics of Political Protests in Iran", *Asian Affairs*, Vol. LI, No. I.

Chauvet, Lisa (2002). SOCIO-Political Instability and The Allocation of International Aid by Donors. *European Journal of Political Economy*, 19.

Collingford, C (2004). Conclusion The Future- is Sustainability Sustainable In John Blewitt & Cardic Collingford, *The Sustainability Curriculum: The Challenge for Higher Education*, Eartscan Publications.

HAGER, L. M. (2024). Some Reflections on the Campus Protests. *CounterPunch*.

Hidayat, M. M. (2024). The 2024 General Elections in Indonesia: Issues of Political Dynasties, Electoral Fraud, and The Emergence of A National Protest Movements. *IAS Journal of Localities*, 2(1), 33-51.

Khiba, T. A. (2023). Violent student protests in higher education institutions: exploring the formations of violence and the socio-economic costs of violent protests.

Ozili, P. K. (2024). Country-wide protests and financial stability. *International Journal of Sustainable Economy*.

Sambanis, Nicholas (2003). *Using Case Studies To Expand the Theory of Civil War*. New York: World Bank.

Swingewood, Alan (1998). *Cultural Theory and Problem of Modernity*. Macmillan: Macmillan University Press.

Tertychnaya, K., & Lankina, T. (2020). Electoral protests and political attitudes under electoral authoritarianism. *The Journal of Politics*, 82(1), 285-299.

Venieris, Yiannis & Dipak Gupta (1986). Income Distribution and Sociopolitical Instability as Determinants of Savings. *Journal of Political Economy*, 94.

Wrong, Dennis (1994). *The Problem of Order*. New York: Macmillan.

Passarelli, Francesco & Tabellini Guido. (2023). Emotions and Political Unrest. *Journal of Political Economy*. Volume 125, Number 3

Ince, A., Borén, T. & Lindell, I. (2021). After riots: Toward a research agenda on the long-term effects of urban unrest, *Journal of Urban Affairs*, 45:1, 84-101. Retrieved from